

Na druhej strane bratislavská bazilika vykazuje príbuznosť s Pribinovým kostolom v Mosaburgu (Zalavár) nielen v základnej koncepcii pôdorysu, ale aj riešením exteriéru, kde sú príporové výstupky v osiach vnútorných stĺpov. V Bratislave sú doložené iba na západnej stene, na južnej mohli neskôr zaniknúť pri stavbe veže opevnenia v 10. storočí a pri deštrukcii ukončenia muriva. Výstupky možno chápať ako spodnú časť plytkých slepých arkád, charakteristických pre fasády San Donato v Zadare, mauzóleum Gally Placidie v Ravenne a kostol San Vitale.

Roku 1990 sa pri obnove Bratislavského hradu južne od gotického paláca získal zatiaľ štvrtý rez valom staroslovanského hradiska. Tu boli do zásypu jeho dodatočného rozšírenia medzi drevenú konštrukciu použité rímske tehly s kolkami 10. a 14. légie, množstvo úlomkov rímskej keramickej strešnej krytiny spolu s fragmentmi omietok z interiéru baziliky, ktoré spolu predstavovali plochu asi 0,75 m². Tento materiál zrejme súvisel s prípravou blízkeho staveniska pre nový Kostol Najsvätejšieho Salvatora v polohe zaniknutej baziliky. O existencii nového kostola okrem objavených murív svedčia aj dekréty kráľa Kolomana (1095 – 1114) z obdobia okolo roku 1100. Zároveň možno rozšírenie valu vzťahovať na údaj o kráľovi Šalamúnovi v rokoch 1073 – 1074, ktorý prechodne sídlil na hrade a dal ho v rokoch 1073 – 1074 opevniť (Chaloupecký 1923, 193, 45, 46).

Sekundárne použitie rímskej krytiny na bazilike (rovnako ako tehál a kamenných blokov v jej stavbe) nám dovoľuje predpokladať, že sklon striech mal okolo 15 stupňov, ako to je napr. na Chráme Venuše a Romy v Ríme, Pansovom dome v Pompejach a používal ho aj Vitruvius.

Tvaru okien so šikmými špaletami zodpovedá nález dvanástich častí omietok z nároží s uhlom medzi 100 až 110 stupňov, pričom štyri z nich boli na bielom nátere opatrené tmavočerveným náterom, podobne ako aj jeden zo štyroch nárožných fragmentov s uhlom 90 stupňov. Červeným náterom boli opatrené aj tri kúty zo siedmich fragmentov, pričom jeden mal tri plochy. Jedno šikmé nárožie bolo po bielom nátere hneď upravené ďalšou vrstvou omietky a potom ho opatrili červeným náterom, na ktorom sú početné vrypy, rysky a stopy ošúchania (v protiklade s okennými). Pravdepodobne ide o špalety vstupu. Červenej farbe prisudzujeme funkciu lemovania otvorov, pilierov a kútov. Zvýraznenie otvorov, hrán pilierov a kútov v interiéroch má starú tradíciu. Na Apeninskom polostrove ho používali Etruskovia (tarquinská hrobka býkov, polovica 6. storočia pred n. l.). V Pompejach a Herkulaneu sú často sokle i široké pásy okolo výjavov tiež červené a červenou či hnedočervenou sú lemované hrany v rímskych katakombách zo 4. storočia na Via Latina (objavené roku 1955) a v Domicilliných katakombách. V tom istom storočí bol v Ríme postavený kostol Santa Konstanza s červeno lemovanými hranami klenbových polí i hranami okien.

V prvej polovici 5. storočia boli tiež červeným pásom s ornamentom lemované časti klenieb kostola Sta Maria Maggiore v Ríme a červeno maľované hrany okien v San Appolinare Nuovo. Takmer súčasná stavba v Ravenne – mauzóleum Gally Placidie (polovica 5. storočia), má červeným pásom s ornamentom stuhy lemovanú maľbu na centrálnej klenbe, ktorá je iluzórnym otvorom s priehľadom na oblohu s hviezdami a krížom. V ravennskom baptistériu sú tiež červeno lemované hrany oblúkov nad stĺpmi a v San Vitale hrany dolných okien a zvýraznené boli aj oblúky nad stĺpmi vo svätyni.

V Stupave, na jednej z piatich rímskych lokalít v Bratislave a blízkom okolí, sa teraz objavilo murivo s oknami, ktorých vnútorné hrany boli na obielenej omietke zvýraznené červeným náterom. Murivo z druhej polovice 2. storočia bolo kompaktné preklopené do vodorovnej polohy niekedy po 3. storočí.²

Ďalšou farbou na fragmentoch omietky bratislavskej baziliky je sivá. Má podobu priamočiarych pruhov, širokých približne dva centimetre. Sivej farbe azda možno prisúdiť rámovanie výjavov, prípadne členenie plôch.

Za časti geometrickej výmalby možno považovať okrové linky sústredených kružníc (s priemerom

² Autori výskumu I. Staník a V. Turčan.

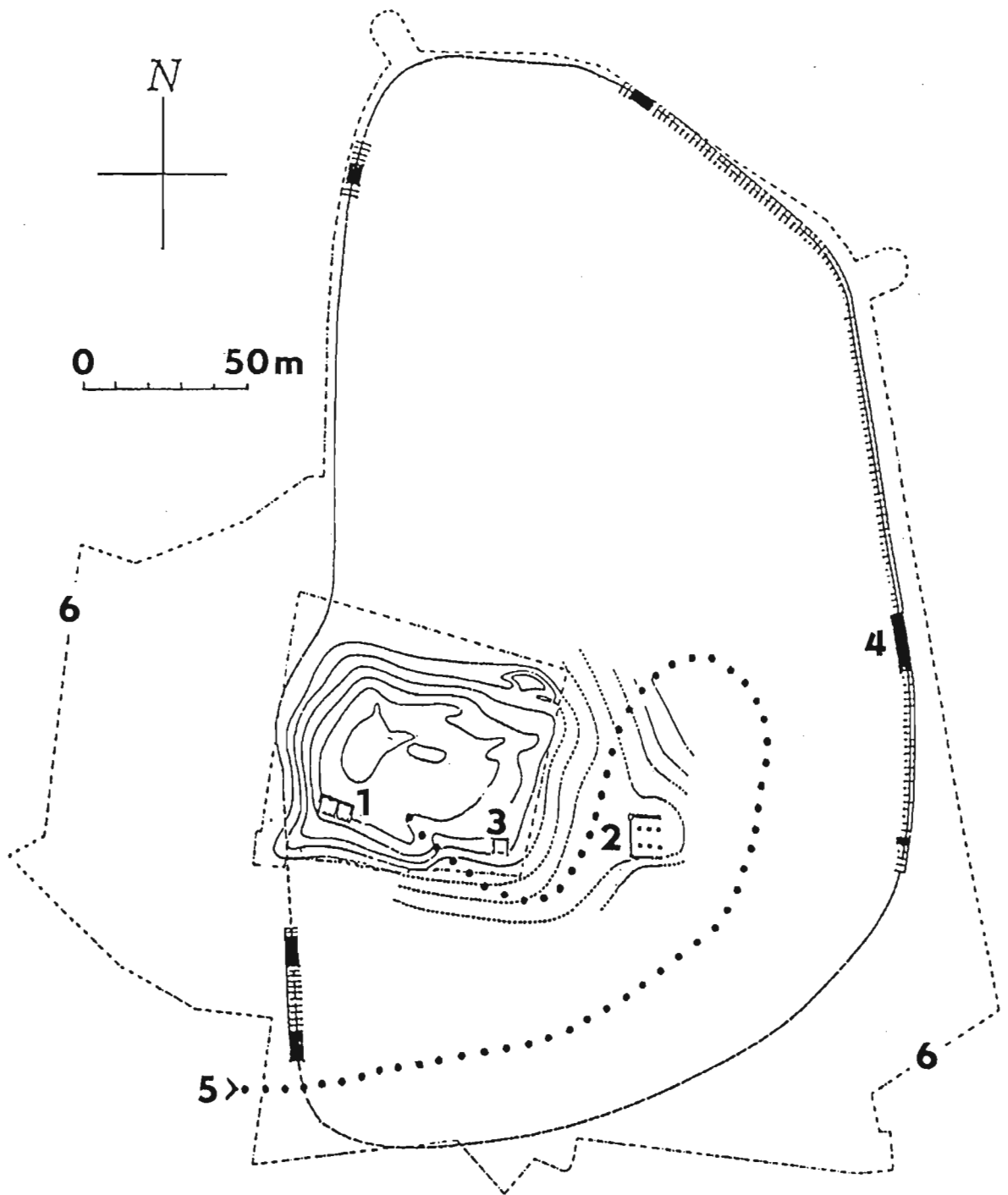
väčším ako 30 cm) s perličkami v medzikruží. Môže ísť o časti pletenca alebo perlovca. Perlovec (ako častý motív rímskych mozaík) sa objavuje na kovových šperkoch i kostenej industrii v staroslovanských hroboch a prežíva v predrománskom aj románskom umení. Pás či plocha s perlovcovým ornamentom sa nachádza aj na fragmente maľby z dekanského kostola vo Visegráde, datovanej do 11. storočia a vzhľadom na výraz figurálnych častí, sa považuje za konzervovaný prejav byzantského umenia (PANONIA REGIA 1994, 218).

Zložitejšiu časť výmaľby baziliky tvorili fragmenty s linkami okrovej farby, niekde studenšieho hnedého odtieňa vytvárajúceho s ďalšími rastlinný motív. Ide predovšetkým o štylizovaný kvet so svetlohnedofialovým stredom. Doložené časti troch takýchto kvetov sa priamo dotýkajú alebo sú v blízkosti okrom maľovaných vetiev spájaných okrovými kruhmi. Ich podkreslenie ryskou ako jediné naznačuje rozvrh neznámej kompozície do pravdepodobnej pravidelnosti. Asi v dolnej časti výjavu boli okrom maľované paprade.

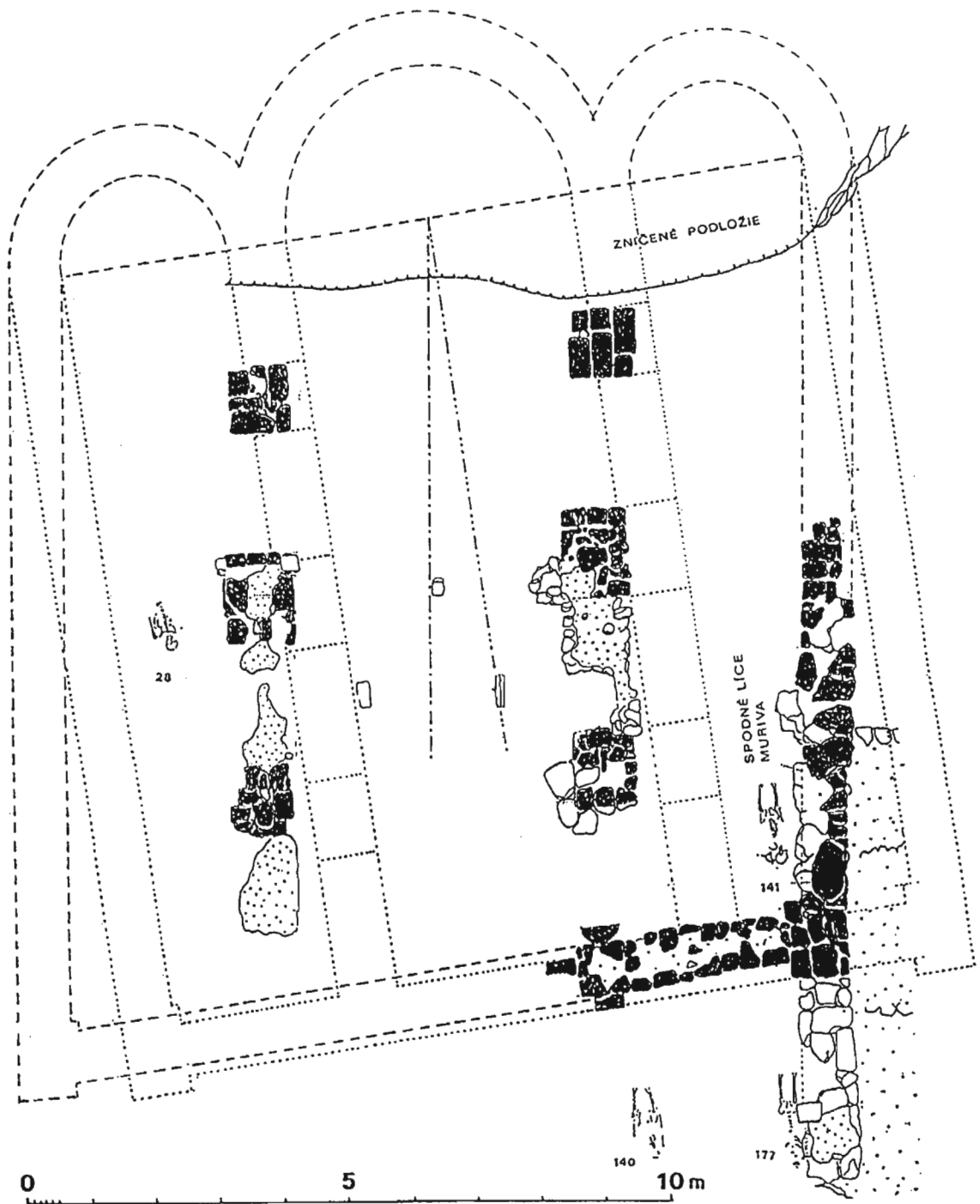
K ťažiskovým častiam výjavov zrejme patria fragmenty maľby, na ktorých je evidentné zámerné lazúrovanie. Na jednom staroružovom fragmente možno tenkými hnedými linkami načrtnutý tvar považovať za rameno, podpazušie a časť predlaktia postavy, ktorá mala pôvodne veľkosť asi 10 – 12 cm. Na maľbe sú tri okrúhle odtlačky štetca priesvitnou bielou, čo možno interpretovať ako zvýraznenie odevu. Raster bodiek je podobný ako znázornenie odevu Michala III. na minci z hrobu v Mikulčiciach či na vzorke ornamentu odevu vyobrazenia Cyrila a Metoda (v Monologiu Vasila II., 11. storočie, Vatikánska knižnica) a vyskytuje sa aj na maľbách predrománskeho a románskeho obdobia (napr. vo Feldebrö aj v znojemskej rotunde – kráľ Vladislav, 1134). Cez partiu lakťa nášho fragmentu prechádza hnedá linka z kompozície vetiev. Taká sa nachádza aj na okraji najzávažnejšieho fragmentu výmaľby. Pri jej orientovaní (zvislé ťahy štetca bieleho podkladu) sa blízko takmer zvisle situovaného konára nachádza časť kruhu svetlomodrej farby, ktorý je na okraji lemovaný tenkou žltou linkou. Modrá je sčasti lazúrovaná bielou tak, že ponechané modré plochy na okraji i v hĺbke korešponujú so zaoblením obvodu. Do tejto plochy zasahuje zdola časť malej kruhovej plochy opatrenej svetlou telovou farbou so svetlohnedým ohraničením. Svetlomodrá, doplnená bielou v snahe o svietivosť a hlavne telová farba v dolnej časti naznačujú, že ide o zvyšok vyobrazenia lysého temena hlavy svätca so svätožiarou. Zo vzájomnej polohy kružníc svätožiar a hlavy azda možno dedukovať natočenie postavy smerom doprava, a to s určitým prelínaním s naznačenou vegetáciou. Situovanie glorioly vzhľadom na natočenie postavy je rešpektované na niektorých figurálnych mozaikách v San Vitale v Ravenne, kde svätožiar sú vnútri tiež bielej a k okraju modrej farby, podobne ako v ariánskom baptistériu v Ravenne a bazilike Santa Prassede v Ríme. Oproti bežným zlatým či žltým svätožiarom sú modré svätožiar aj na kalichu z 10. storočia (klenotnica sv. Marka, Benátky) pochádzajúceho z drancovania Konštantínopola roku 1204 a na doskách evanjeliárov z 10. storočia (Biblioteca degli Itronati Siena a klenotnica sv. Marka, Benátky).

Polohe nástenných malieb v bratislavskej bazilike zodpovedajú fragmenty s výlučne bielym náterom. Na niektorých z nich sú zreteľné poškodenia priamočiarymi či kružnicovými vrypami z obdobia používania kostola, aké sa u maľovaných nenachádzajú. Preto farbenú výmaľbu možno situovať do vyšších partií stien, predovšetkým do plôch medzi oknami.

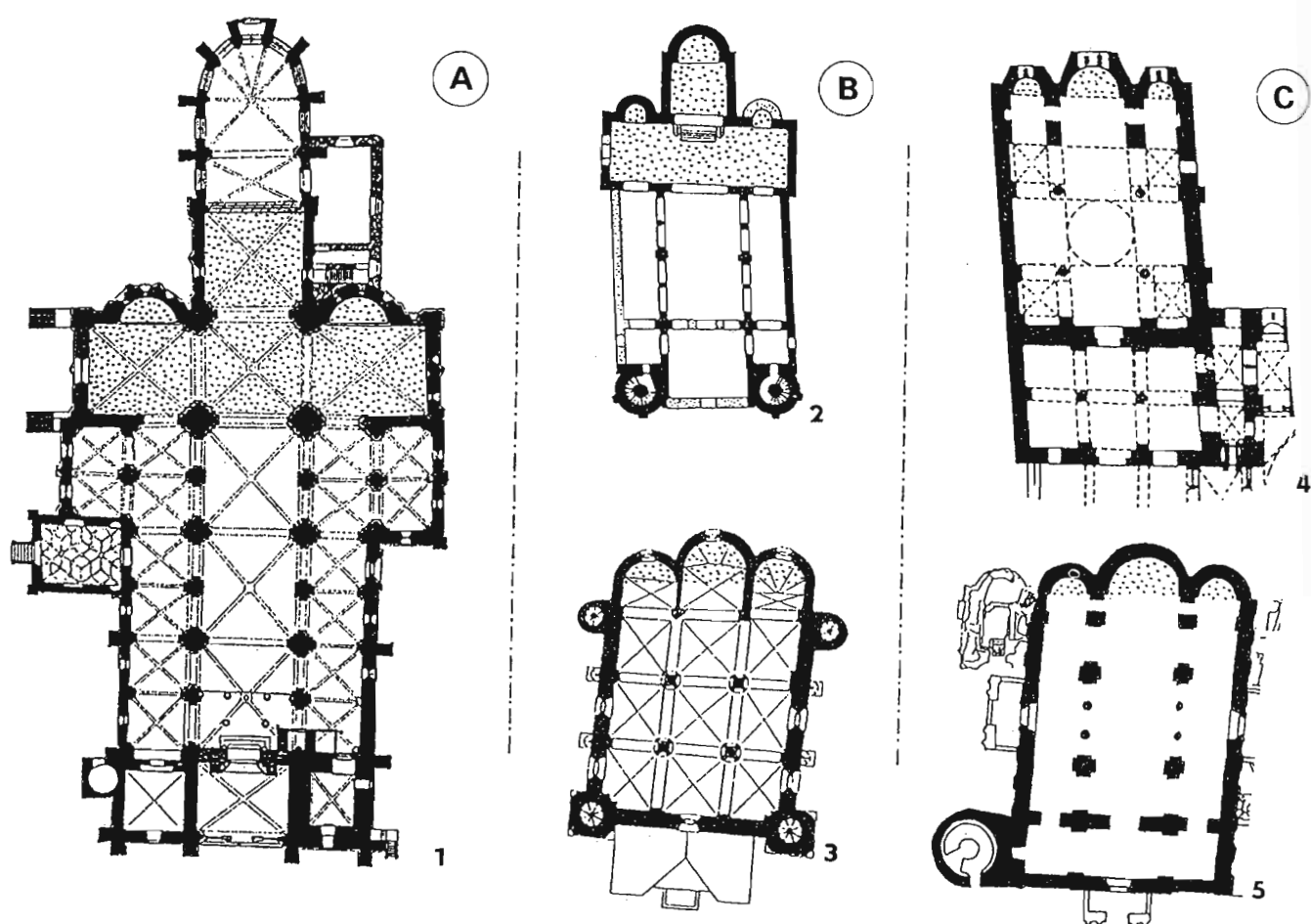
Záverom možno povedať, že architektúra baziliky na Bratislavskom hrade, stavanej v 9. storočí na dvakrát, sa svojím plastickým členením fasád i tvarom strechy orientuje do jadranskej oblasti. Výmaľba interiéru bola charakteristická linkovým zvýraznením základného tvaru interiéru, ale aj ornamentov a ťažiskových plôch výzdoby. Tie obsahovali náročnejšie podané postavy rozmiestnené v kontakte s asi pravidelnou kompozíciou vegetácie. Takýto výtvarný prejav, častejší v knižnej maľbe a textilnej tvorbe než v architektúre, napriek odlišnosti materiálu (mozaika) a širšej škály farebnosti, naznačuje stvárnenie polí klenby v kostole Santa Konstanza v Ríme (4. storočie) a ako vzdialený odkaz antiky sa objavuje aj v stredoveku.

Obr.1 Bratislavský hrad, staroslovanské hradisko v 9. storočí: 1 – murovaný palác, 2 – bazilika, 3 – drevený domec s podmurovaním, 4 – zistené časti valového opevnenia, 5 – pravdepodobný vstup do hradiska, 6 – obvod hradu v 19. storočí.

Obr. 2 Pôdorys zachovaných konštrukcií baziliky (čierne), náznak polohy (nie tvaru) nezachovaných apsid (čiarkovane) a predpokladaného vytýčenia pôdorysu pred stavbou (bodkovane).

Obr. 3 Príklady kostolov, kde pri pokračovaní výstavby nedodržali orientáciu východnej časti:

A – Nepravidelnosť sa zúžila do prvých polí pokračovania stavby

1 – Alba Julia (predtým Gyulafehérvár, Rumunsko), posledná štvrtina 12. storočia, prestavba po polovici 13. storočia

B – Nepravidelnosť sa rozložila po celej dostavbe tak, aby sa dosiahlo pravouhlé západné ukončenie kostola

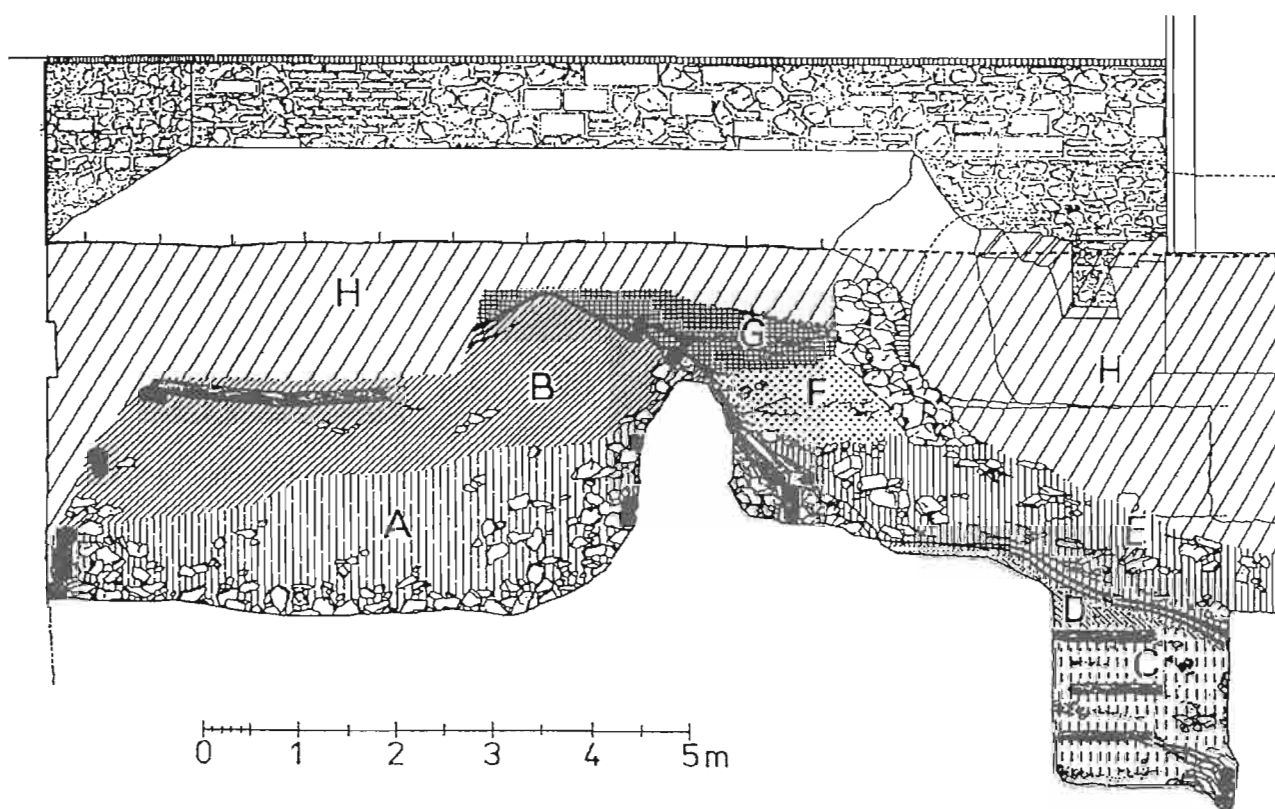
2 – Gernrode (Nemecko), začiatok stavby roku 961, západný záver, okolo roku 1150

3 – Synkoviči (Bielorusko), koniec 15., začiatok 16. storočia

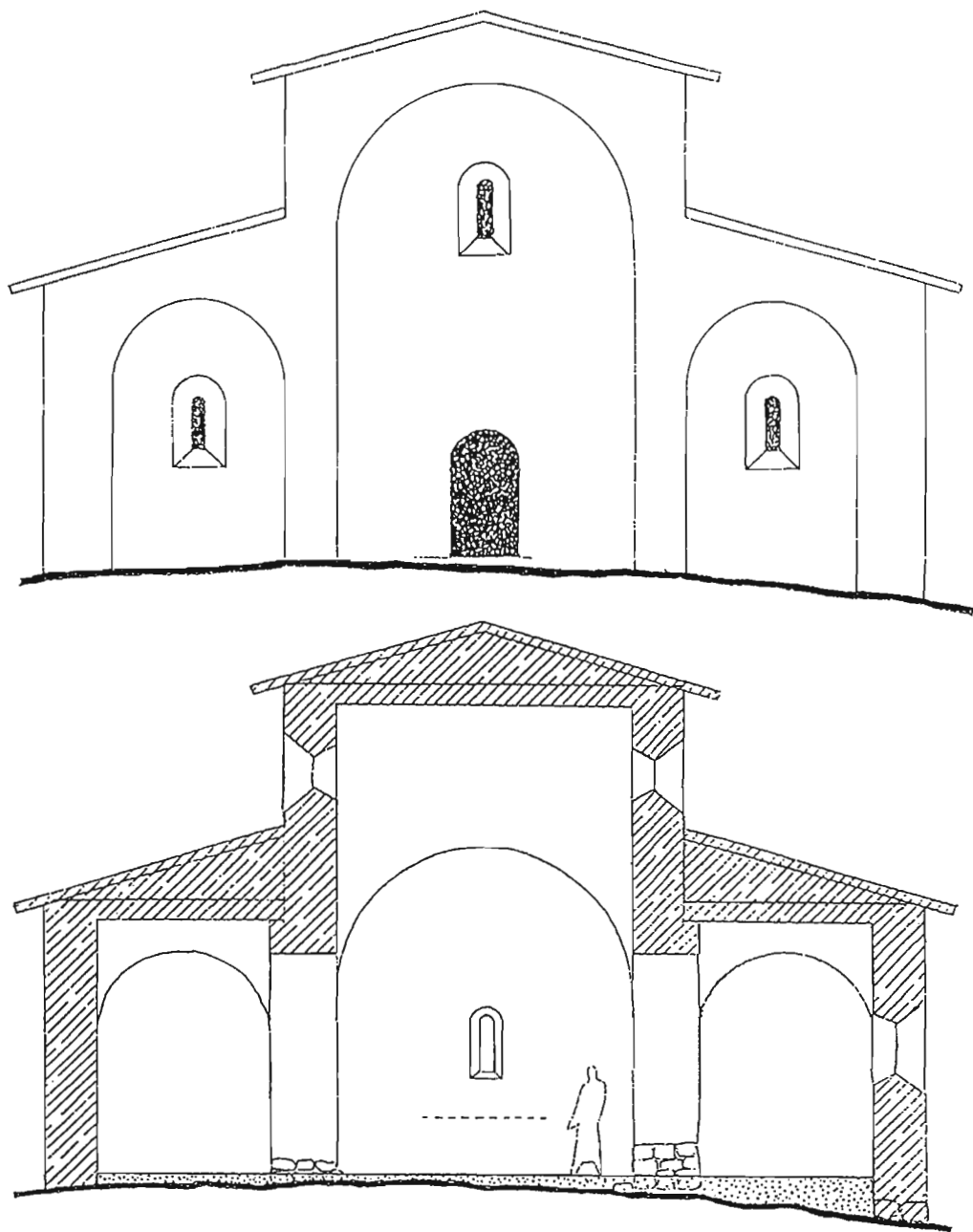
C – Nepravidelnosť sa prejavila v kosých uhloch celej dostavby

4 – Fokida (Grécko), prvá polovica 11. storočia, severná veža, rok 1128

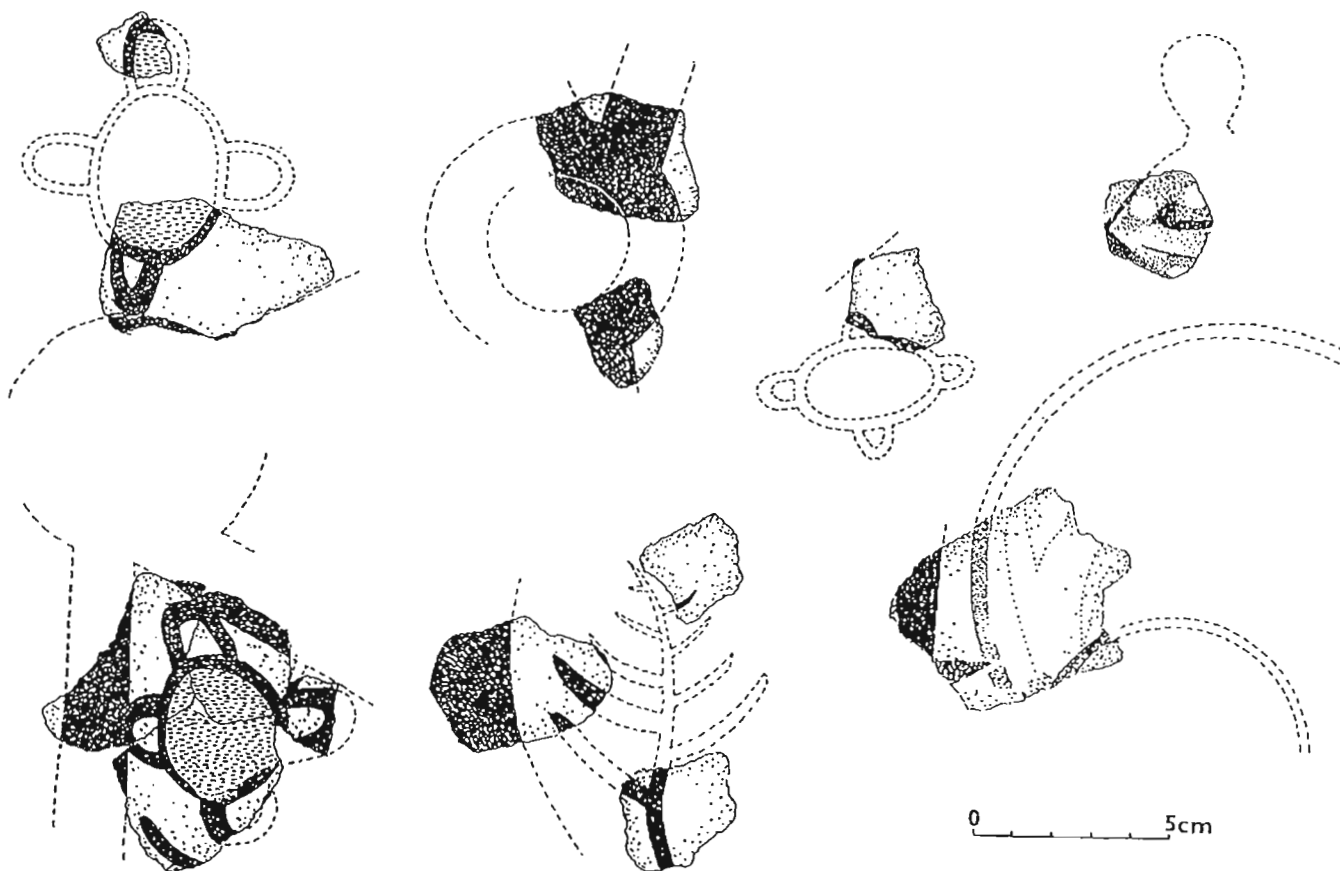
5 – Černigov (Rusko), výskumom potvrdené prerušenie stavby v roku 1036

Obr. 4 Čiastočný rez valom pred palácom Bratislavského hradu: A – prepálená hlina s kameňmi, B – tmavohnedá zemina s priečnym trámom, C – konštrukcia trámov so sivohnedou zeminou, uhľiky, úlomky laténskej keramiky, rímske tehly, D – sivohnedá zemina s kameňmi, úlomky omietok z baziliky, keramika z 9. – 11. storočia, úlomky rímskej strešnej krytiny, E – hnedá zemina s uhľikmi a veľkými opracovanými a deštruovanými kameňmi, F – červená prepálená vrstva bez nálezov, G – novodobá vrstva s úlomkami kachlic zo 17. storočia, H – novodobý násyp, časť z 18. storočia.

Obr. 5 Bratislavská bazilika, pokus o rekonštrukciu rezu a pohľadu.

Obr. 6 Bratislavská bazilika, fragmenty výmalby a rastlinným motívom a časti figurálnej maľby (vpravo).

Obr. 7 Santa Konstanza (Rím, 4. storočie), mozaika na klenbe.

Literatúra

- Jaralov, J. S. a kol.:** Architektura vostočnej Evropy, srednje veka. In: Vseobščaja istorija architektury 3. Leningrad – Moskva 1966, 567, 568.
- Chaloupecký, V.:** Staré Slovensko, Bratislava 1923, 193, 45, 46.
- Štefanovičová, T. – Fiala, A.:** Veľkomoravská bazilika, kostol sv. Salvatora a pohrebisko na Bratislavskom hrade. In: Historica, zborník FiF UK Bratislava 1967, 151 – 216;
- Štefanovičová, T.:** Bratislavský hrad v 9. – 12. storočí. Bratislava 1975, 57 – 62.
- PANONIA REGIA, Művészet a Dunántúlon. Budapest 1994, 218.

Die altlawische Basilika auf der Bratislavaer Burg und ihre bildnerische Gestaltung

Resümee

Die Rückkehr zu der ursprünglichen Interpretation der Gestaltung der Basilika beruht auf der Annahme, dass die Bauarbeiten, welche mit der Errichtung der Apsiden begangen, aus bisher unbekanntem Gründen unterbrochen wurden. Nach Wiederaufnahme der Bauarbeiten wurde eine neue Achse der Basilika festgelegt, und zwar nach einer anderen Lage der Sonne. Achsenabweichungen bei Kirchenbauten sind selten, und erfordern unregelmäßige Konstruktionen. In einigen Fällen löste man dieses Problem schon bei den ersten Feldern des vorschreitenden Baues, in anderen Fällen wurden die Abstände zwischen den Feldern an einer Seite vergrößert, so dass man an der westlichen Seite einen rechteckigen Abschluss erzielte. Die dritte Möglichkeit bestand in der regelmäßigen Weiterführung des Baues in der neuen Richtung im Quernetz, den Abschluss eingeschlossen. Diese Bauweise, die auch bei der Errichtung der Basilika auf dem Burghügel in Bratislava angewendet wurde, bezieht sich auf die orthodoxe Konsequenz und ist wahrscheinlich die meist verbreitete Methode im byzantinischen Kulturkreis.

Im Jahre 1990, bei dem bisher vierten Schnitt durch den altlawischen Wall der Burgstätte, hat man in dem nachträglich erweiterten Teil des Walles unter anderem Bruchstücke römischer Dachziegel gefunden. Diese erlauben uns die Annahme über eine niedrige Neigung des Kirchendaches. Des Weiteren wurden auch Fragmente des Putzes aus dem Kircheninneren gefunden. Teile von Säulen, Gewändern, Teile des Eingangsportals und einer Ecke des Interieurs enthalten dunkelrote Umrandungen der Ecksteine am Rande von weissen Feldern. Ähnliche Umrandungen wurden vor einiger Zeit auch an Römischen Fenstern – an deren Kanten – in dem nahe gelegenen Ort Stupava gefunden. Von dem dunkelgrauen Dekor haben sich nur einige Teile von Streifen an den gefundenen Fragmenten erhalten. Die Ockerfarbe ist häufiger vertreten. Es wurden Fragmente mit konzentrierten Kreisen und zahlreichen pflanzlichen Ornamenten gefunden. An zwei Fragmenten mit Lasur sind Reste eines figuralen Dekors zu sehen.

Zum Schluss können wir aufgrund der angenommenen Gliederung der Fassaden durch blinde Arkaden und der Form des Daches feststellen, dass die Basilika aus architektonischer Sicht ihre Vorläufer im adriatischen Raum hatte. Die Art, auf welche man den Bau später weitergeführt hatte und Teile der Bemalung (zwischen dem Maßwerk), deuten auf Kontakte mit der Kultur der östlichen Byzanz hin.